



JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA KLASTERLI O'QITISH TEXNOLOGIYASINING MAZMUNI VA METODIK IMKONIYATLARI

Xudoynazarova Gullola

QDU San'at va sport fakulteti Jismoniy madaniyat kafedrası

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarini pedagogik ta'lim innovatsion klasteri asosida tashkil etishning mazmuni, texnologik tuzilishi va metodik imkoniyatlari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda klasterli o'qitish texnologiyasi oddiy metodlar yig'indisi emas, balki maktab, pedagogik oliy ta'lim muassasasi, sport tashkilotlari, mahalla, oila, sog'liqni saqlash subyektlari va raqamli-metodik resurslar hamkorligiga tayangan yaxlit pedagogik tizim sifatida izohlanadi. Maqolada jismoniy tarbiya darsining an'anaviy tashkil etilishida uchraydigan metodik cheklanishlar, o'quvchilar harakat faolligini individual rivojlanish dinamikasi asosida baholash zarurati, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini uzluksiz rivojlantirish va milliy hamda zamonaviy harakatli o'yinlardan samarali foydalanish masalalari ilmiy asosda yoritiladi. O'zbekiston Respublikasining ta'lim, jismoniy tarbiya va sport sohalariga doir amaldagi normativ-huquqiy hujjatlari, pedagogik ta'lim innovatsion klasteri haqidagi nazariy qarashlar hamda jismoniy tarbiya metodikasi bo'yicha ilmiy manbalar maqolaning asosiy tayanchini tashkil etadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, klasterli o'qitish texnologiyasi jismoniy tarbiya darsida maqsad, mazmun, metod, resurs, monitoring va refleksiyaning yagona tizimga birlashtirib, o'quvchida jismoniy sifatlar bilan bir qatorda sog'lom turmush tarzi, jamoaviylik, intizom, mas'uliyat va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, pedagogik ta'lim innovatsion klasteri, klasterli o'qitish texnologiyasi, metodik imkoniyat, harakat faolligi, sog'lom turmush tarzi, kasbiy kompetensiya, didaktik model, pedagogik hamkorlik, baholash mezonlari.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya fani maktab o'quv rejasidagi odatiy mashg'ulot emas, balki o'quvchi shaxsining jismoniy, ruhiy, ijtimoiy va irodaviy rivojlanishini ta'minlaydigan murakkab pedagogik tizimdir. Maktab yoshidagi bolaning organizmi tez o'sadi, harakat koordinatsiyasi, mushak kuchi, chidamlilik, epchillik, tezkorlik va moslashuvchanlik kabi sifatlar izchil shakllanadi; demak, jismoniy tarbiya darsining sifati bolaning salomatligi, o'ziga ishonchi, jamoada harakat qilish madaniyati va kelajakdagi sog'lom hayot odatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli jismoniy tarbiya darsi faqat yugurish, sakrash, to'p uzatish yoki sport normativlarini bajarish bilan chegaralanib qolmasligi kerak; u o'quvchida o'z tanasini anglash, yuklamani boshqarish, xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, g'alaba va mag'lubiyatni to'g'ri qabul qilish, raqibga hurmat bilan munosabatda bo'lish va kundalik hayotda jismoniy faollikni ehtiyoj sifatida qabul qilish madaniyatini

shakllantirishi lozim. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim sohasidagi munosabatlar, davlat ta'lim standartlari, ta'lim sifati va ta'lim oluvchilarning huquqlari bilan bog'liq asosiy normalar belgilangan bo'lib, mazkur yondashuv har bir fan, jumladan, jismoniy tarbiya bo'yicha ham maqsad, mazmun, metod va natija o'rtasidagi uzviylikni talab etadi [1]. Jismoniy tarbiya va sportni 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida aholining salomatlik darajasini yaxshilash, jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishni ommalashtirish hamda sport sohasining tashkiliy-metodik asoslarini mustahkamlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [2]. "O'zbekiston - 2030" strategiyasida ham aholining jismoniy faolligini oshirish, mahallalarda sport infratuzilmasini kengaytirish va ommaviy sportni rivojlantirish masalalari ijtimoiy taraqqiyotning muhim yo'nalishlari qatorida ko'rsatiladi [3]. Ayniqsa, 2024-yil 15-noyabrdagi PQ-392-son qarorda umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya fanini o'qitishni tubdan takomillashtirish, jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy va jismoniy mahoratini muntazam oshirib borish zarurati alohida qayd etilgan [4]. Bularning barchasi jismoniy tarbiya darslarini avvalgi odatiy shaklda emas, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalar, tarmoqlararo hamkorlik va natijaga yo'naltirilgan metodik boshqaruv asosida tashkil etish zaruratini yuzaga keltiradi. Ana shu nuqtayi nazardan pedagogik ta'lim innovatsion klasteri asosida o'qitish texnologiyasi dolzarb ilmiy-amaliy yechim sifatida maydonga chiqadi. Klasterli yondashuv jismoniy tarbiya darsini maktab doirasida yopiq holda olib boriladigan bir martalik mashg'ulot sifatida emas, balki maktab, pedagogika oliy ta'lim muassasasi, sport maktablari, mahalla, oila, tibbiyot xodimlari, metodik markazlar va raqamli ta'lim resurslari o'rtasidagi hamkorlikka tayanuvchi ko'p komponentli jarayon sifatida izohlaydi. Bu jarayonda o'qituvchi nafaqat mashqni ko'rsatib beruvchi murabbiy, balki darsni loyihalovchi, o'quvchi imkoniyatlarini diagnostika qiluvchi, yuklamani differensial taqsimlovchi, tarbiyaviy muhitni boshqaruvchi va hamkor tashkilotlar resursini dars maqsadiga moslashtiruvchi metodik koordinator vazifasini bajaradi. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri g'oyasining ilmiy asoslarida ta'lim muassasalari o'rtasida uzviy integratsiya, ilmiy-metodik tajriba almashish, amaliyotga yo'naltirilgan tayyorgarlik va ta'lim sifati uchun umumiy mas'uliyat g'oyalari yotadi [6]. Shunday ekan, jismoniy tarbiya darslarida klasterli o'qitish texnologiyasining mazmunini o'rganish oddiy metodik tavsiya doirasidan chiqib, ta'lim sifati, o'quvchi salomatligi, kasbiy kompetensiya va ijtimoiy hamkorlikni birlashtirgan ilmiy muammo sifatida qaralishi lozim. Mazkur maqolaning maqsadi jismoniy tarbiya darslarida klasterli o'qitish texnologiyasining mazmuni va metodik imkoniyatlarini DSc darajasidagi nazariy-metodik tahlil asosida yoritishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun jismoniy tarbiya darsining klasterli modelini asoslash, texnologiyaning tarkibiy komponentlarini belgilash, o'quvchilarning harakat faolligini oshirishga xizmat qiluvchi metodik usullarni tahlil qilish, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish omillarini ko'rsatish va baholash mezonlarini takomillashtirish vazifalari belgilandi. Tadqiqotning ilmiy farazi shundan iboratki, agar jismoniy tarbiya darsi pedagogik ta'lim innovatsion klasteri asosida loyihalansa, darsning mazmuni hayotiy, integrativ, shaxsga yo'naltirilgan va natijador bo'ladi; o'quvchilarning jismoniy faolligi, sportga qiziqishi, sog'lom turmush tarziga munosabati va o'z-o'zini baholash

ko'nikmalari an'anaviy yondashuvga nisbatan izchilroq rivojlanadi. Bu yerda klasteri shunchaki "hamkorlik" atamasi bilan almashtirib yuborish ilmiy xato bo'ladi: hamkorlik epizodik bo'lishi mumkin, klasterli texnologiya esa maqsad, resurs, faoliyat, monitoring va natijani yagona tizimga keltiradi; boshqacha aytganda, sport zaliga tartib bilan kirgan pedagogik orkestr paydo bo'ladi - har kimning vazifasi alohida, lekin ohang bitta.

METODLAR

Tadqiqot metodologiyasi jismoniy tarbiya darslarini pedagogik ta'lim innovatsion klasteri asosida tashkil etish masalasini nazariy, tashkiliy-metodik va amaliy jihatdan tahlil qilishga yo'naltirildi. Avvalo, mavzuga oid normativ-huquqiy hujjatlar, pedagogik ta'lim innovatsion klasteri haqidagi ilmiy qarashlar, jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasiga oid manbalar, sport mashg'ulotlari nazariyasi, harakatli o'yinlar metodikasi hamda innovatsion pedagogik texnologiyalar bo'yicha adabiyotlar o'rganildi [1; 2; 4; 6; 7; 9; 13]. Tadqiqotda tahlil va sintez, qiyosiy-pedagogik tahlil, tizimli yondashuv, modellashtirish, pedagogik kuzatish, metodik umumlashtirish, nazariy induksiya va natijalarni mezonlash usullaridan foydalanildi. Tahlil usuli yordamida jismoniy tarbiya darslarining an'anaviy tashkil etilishida uchraydigan bir qator muammolar aniqlashtirildi: ayrim holatlarda mashqlar barcha o'quvchilarga bir xil beriladi, o'quvchilarning yosh, jins, sog'liq holati va oldingi sport tajribasiga ko'ra farqlanishi yetarlicha hisobga olinmaydi, darsdan tashqari sport faoliyati bilan dars mazmuni o'rtasida uzviylik sust bo'ladi, o'qituvchining metodik repertuari ba'zan ko'rsatish va takrorlash bilan chegaralanadi, baholash esa ko'proq normativ ko'rsatkichga bog'lanib qoladi. Sintez usuli orqali maktab ichki resurslari, sport tashkilotlari, oliy ta'lim muassasalari, mahalla sport maydonchalari, ota-onalar va raqamli-metodik manbalar jismoniy tarbiya darsining maqsadlari bilan qanday integratsiyalashishi mumkinligi asoslandi. Tizimli yondashuv asosida klasterli o'qitish texnologiyasi oltila asosiy komponentdan iborat model sifatida talqin qilindi. Birinchi komponent maqsadli komponent bo'lib, u o'quvchilarda jismoniy sifatlar, harakat madaniyati, sog'lom turmush tarziga motivatsiya, jamoaviylik va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratiladi. Ikkinchi komponent mazmuniy komponent bo'lib, u o'quv dasturi, umumrivojlantiruvchi mashqlar, sport turlarining elementlari, milliy va zamonaviy harakatli o'yinlar, sog'lomlashtiruvchi mashqlar, xavfsizlik qoidalari va nazariy-minimum bilimlarni qamrab oladi. Uchinchi komponent tashkiliy komponent bo'lib, unda darsning tayyorlov, asosiy va yakuniy qismlari, guruhlar bilan ishlash, differensial yuklama, kichik guruhlar, juftlikda ishlash, darsdan tashqari faoliyat va hamkor tashkilotlar bilan aloqadorlik mexanizmi belgilanadi. To'rtinchi komponent metodik komponent bo'lib, u ko'rsatib berish, tushuntirish, mashqni qismlarga ajratib o'rgatish, o'yinli vaziyat, musobaqalashuv, stansiyali mashg'ulot, aylana mashq, muammoli topshiriq, refleksiv suhbat, individual topshiriq va kichik guruhli o'zaro o'qitish kabi usullarni birlashtiradi. Beshinchi komponent diagnostik komponent bo'lib, o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligi, harakat faolligi, texnik bajarish darajasi, xavfsizlikka rioya qilishi, jamoada ishlashi va shaxsiy o'sish dinamikasini baholashga xizmat qiladi. Oltinchi komponent refleksiv-korreksion komponent bo'lib, dars yakunida o'quvchi va o'qituvchi tomonidan

natijalarni tahlil qilish, xatolarni aniqlash, keyingi mashg'ulotlar uchun moslashtirilgan tavsiyalar ishlab chiqish va darsdan tashqari jismoniy faollikni rag'batlantirishni nazarda tutadi. Modellashtirish usuli yordamida jismoniy tarbiya darsida klasterli texnologiyani qo'llashning shartli zanjiri ishlab chiqildi: "maqsad - resurs - metod - faoliyat - monitoring - refleksiya - natija". Mazkur zanjirda maqsad o'quvchi rivojlanishiga yo'naltiriladi, resurslar maktab va tashqi hamkorlik maydonidan olinadi, metodlar darsning didaktik vazifasiga mos tanlanadi, faoliyat barcha o'quvchini harakatga jalb qiladi, monitoring shaxsiy o'sish dinamikasini qayd etadi, refleksiya esa keyingi dars uchun pedagogik tuzatishlar kiritadi. Pedagogik kuzatish nuqtayi nazaridan jismoniy tarbiya darsida faollikni faqat o'quvchining qancha metr yugurgani yoki nechta mashq bajargani bilan o'lchash yetarli emasligi asoslandi; o'quvchining topshiriqni tushunishi, sherigi bilan hamkorligi, harakat xavfsizligiga rioya qilishi, o'z natijasini anglay olishi va darsdan keyingi jismoniy faollikka ichki ehtiyoj sezishi ham muhim pedagogik ko'rsatkich hisoblanadi. Qiyosiy-pedagogik tahlil jarayonida an'anaviy dars va klasterli texnologiyaga asoslangan dars o'rtasidagi farqlar ajratildi. An'anaviy darsda o'qituvchi ko'pincha markaziy boshqaruvchi bo'lsa, klasterli darsda u metodik koordinator, motivator va hamkorlikni boshqaruvchi sifatida namoyon bo'ladi; an'anaviy dars odatda sport zalida boshlanib sport zalida tugasa, klasterli yondashuvda dars mahalla sport maydonchasi, maktab to'garagi, oilaviy jismoniy faollik, sport maktabi va raqamli monitoring bilan davom etadi. Metodik umumlashtirish asosida klasterli o'qitish texnologiyasining yetakchi imkoniyatlari sifatida differensial yuklama berish, iqtidorli o'quvchilarni sport muassasalari bilan bog'lash, jismoniy imkoniyati sustroq bolalar uchun moslashtirilgan mashqlar ishlab chiqish, milliy o'yinlarni tarbiyaviy resurs sifatida qo'llash, o'qituvchining kasbiy tajribasini oliy ta'lim va ilmiy-metodik markazlar bilan hamkorlikda boyitish hamda baholashni shaxsiy rivojlanish dinamikasi asosida tashkil etish belgilandi. Tadqiqotning metodik qismida shuningdek darsning klasterli xaritasini tuzish tamoyillari ham belgilandi. Bunda har bir dars uchun uch darajali rejalashtirish tavsiya qilindi: makrodarajada fan dasturi va yillik o'quv yuklamasi, mezodarajada chorak yoki mavzular bloki bo'yicha jismoniy sifatlarni rivojlantirish ketma-ketligi, mikrodarajada esa aniq darsning maqsadi, mashqlar majmuasi, xavfsizlik yo'riqnomasi, differensial topshiriqlar va baholash indikatorlari aniqlanadi. Mazkur yondashuv jismoniy tarbiya darsini tasodifiy mashqlar almashinuvidan chiqarib, pedagogik loyihalash obyekti sifatida ko'rishga imkon beradi. Darsni loyihalash jarayonida har bir topshiriqning "nima uchun?", "qaysi o'quvchi uchun?", "qanday sharoitda?" va "qanday natija bilan?" degan savollarga javob berishi talab qilindi. Shu asosda tadqiqotda shartli diagnostik indikatorlar majmuasi ham ishlab chiqildi: harakat texnikasining to'g'riligi, mashqni bajarishdagi barqarorlik, topshiriqni tushunish tezligi, jamoaviy hamkorlik, xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, dars davomida faol ishtirok etish, darsdan keyingi mustaqil jismoniy faollikka tayyorlik va o'z natijasini og'zaki izohlash qobiliyati. Bu indikatorlar sport normativlarini inkor etmaydi, aksincha ularni pedagogik ma'noga ega rivojlantiruvchi baholash tizimi bilan to'ldiradi. Tadqiqot mantig'ida jismoniy tarbiya darsining metodik sifati mashq soni bilan emas, o'quvchining rivojlanish yo'nalishi qanchalik aniq ko'ringani bilan baholanishi lozim degan yondashuv asos qilib olindi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari jismoniy tarbiya darslarida klasterli o'qitish texnologiyasi uch asosiy darajada namoyon bo'lishini ko'rsatdi: darsning ichki didaktik tuzilmasi takomillashadi, dars va darsdan tashqari jismoniy faollik o'rtasida uzviy bog'liqlik kuchayadi, maktab, oila, mahalla, sport tashkilotlari va pedagogik oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik metodik tizimga aylanadi. Birinchi darajada klasterli texnologiya darsning tayyorlov, asosiy va yakuniy qismlarini tasodifiy ketma-ketlik emas, balki aniq maqsadga bo'ysundirilgan pedagogik zanjir sifatida tashkil etadi. Tayyorlov qismida o'quvchilarning fiziologik holatini faollashtirish, diqqatni jamlash, nafas ritmini tartibga solish, mashqlar xavfsizligini tushuntirish va dars maqsadini anglatish vazifalari bajariladi. Asosiy qismda o'quv maqsadiga mos sport elementlari, harakatli o'yinlar, kichik guruhli topshiriqlar, differensial yuklamalar, musobaqaviy vaziyatlar va koordinatsion mashqlar qo'llanadi. Yakuniy qismda organizmni tiklash, yengil harakatlar, o'z-o'zini baholash, o'qituvchi mulohazasi va keyingi dars uchun tavsiyalar berish amalga oshiriladi. Natijada darsning har bir bosqichi mustaqil bajariladigan alohida ish emas, balki umumiy didaktik natijaga xizmat qiluvchi maqsadli qadamga aylanadi. Masalan, darsning maqsadi tezkorlik va koordinatsiyani rivojlantirish bo'lsa, tayyorlov qismidagi mashqlar ham, asosiy qismdagi o'yin ham, yakuniy tahlil ham shu maqsadga moslashtirilishi lozim; aks holda dars ichki mantiqini yo'qotadi. Ikkinchi natija shundan iboratki, klasterli yondashuv o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olishni kuchaytiradi. Jismoniy tarbiya darsida barcha o'quvchidan bir xil natija talab qilish pedagogik jihatdan to'g'ri emas, chunki bolalarning sog'liq holati, tana tuzilishi, koordinatsion imkoniyati, avvalgi harakat tajribasi, psixologik ishonchi va motivatsiyasi turlicha bo'ladi. Klasterli texnologiya o'qituvchiga sinfni shartli ravishda yuqori, o'rtacha va qo'shimcha yordamga ehtiyoj sezadigan guruhlariga ajratish, har bir guruh uchun mashqning murakkablik darajasini moslashtirish va o'quvchini o'zining oldingi natijasi bilan solishtirib baholash imkonini beradi. Masalan, kuchli tayyorgarlikka ega o'quvchiga murakkablashtirilgan estafeta yoki sport texnikasi elementi berilishi, o'rtacha guruhga dasturdagi asosiy topshiriq qo'llanishi, qiyinlanayotgan o'quvchi uchun esa soddalashtirilgan va xavfsiz variant tanlanishi mumkin. Bu holatda pedagogik adolat saqlanadi: kuchli o'quvchi zerikmaydi, o'rtacha o'quvchi ishonch bilan ishlaydi, qo'shimcha yordamga muhtoj bola esa darsdan chetda qolmaydi. Uchinchi natija dars zichligining oshishi bilan bog'liq. An'anaviy yondashuvda ayrim darslarda o'quvchilar navbat kutishi, ko'rsatmani uzoq tinglashi yoki faqat bittadan mashq bajarishi mumkin; klasterli texnologiyada esa stansiyali mashg'ulot, aylana mashq, kichik guruhli topshiriq va juftlikda ishlash usullari orqali barcha o'quvchi bir vaqtda faol harakatga jalb etiladi. Masalan, stansiyali mashg'ulotda bir stansiyada sakrash, ikkinchisida to'p bilan koordinatsiya, uchinchisida egiluvchanlik, to'rtinchisida qisqa masofaga tezkor yugurish bajariladi; guruhlar belgilangan vaqtdan so'ng almashadi va dars davomida har bir o'quvchi bir necha jismoniy sifatni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlarni bajaradi. Aylana mashq usuli esa darsning motor zichligini oshiradi, vaqtni tejaydi va o'qituvchiga kuzatish hamda tuzatish uchun qulay imkoniyat beradi. To'rtinchi natija o'quvchilar motivatsiyasining kuchayishida ko'rinadi. Jismoniy tarbiya darsining

samaradorligi ko'p jihatdan o'quvchining harakatga ichki qiziqishi bilan belgilanadi. Klasterli texnologiyada o'yinli vaziyatlar, milliy harakatli o'yinlar, jamoaviy vazifalar, kichik musobaqalar, shaxsiy rekordni yangilash, guruhiy hamkorlik va darsdan tashqari sport tadbirlari motivatsion maydon sifatida ishlaydi. Masalan, "quvlashmachoq", "oq terakmi, ko'k terak", "chillak" kabi milliy o'yinlar faqat folklor elementi sifatida emas, balki tezkorlik, epchillik, muvozanat, fazoviy orientatsiya, jamoaviy harakat va ijtimoiy muloqotni rivojlantiruvchi metodik vosita sifatida qayta loyihalaniishi mumkin. Biroq har bir o'yin darsga mexanik tarzda olib kirilmasligi, balki xavfsizlik, yosh xususiyati, joy sharoiti, o'quvchilar soni va dars maqsadiga moslashtirilishi kerak. Beshinchi natija o'qituvchi kasbiy rolining kengayishidir. Klasterli texnologiyada jismoniy tarbiya o'qituvchisi dars tashkilotchisi, sog'lomlashtiruvchi muhit yaratuvchisi, yuklama me'yorini belgilovchi, motivatsiya beruvchi, sportga qiziqishni aniqlovchi, iqtidorli o'quvchini sport maktabiga yo'naltiruvchi, ota-onalar bilan maslahatlashuvchi va hamkor tashkilotlar bilan aloqani yo'lga qo'yuvchi pedagog sifatida namoyon bo'ladi. PQ-392-son qarorda jismoniy tarbiya fani o'qituvchilarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish, ularning kasbiy va jismoniy mahoratini muntazam oshirish zarurligi belgilangani aynan shu pedagogik ehtiyojni tasdiqlaydi [4]. Oltinchi natija baholash tizimining takomillashishidir. Klasterli yondashuvda baholash faqat normativni bajardi yoki bajarmadi degan mezon bilan chegaralanmaydi; unda o'quvchining harakat texnikasi, xavfsizlikka rioya qilishi, jamoaviylik, intizom, mas'uliyat, shaxsiy o'sish dinamikasi, darsdagi faol ishtiroki va o'z natijasini tahlil qilish qobiliyati ham hisobga olinadi. Bunday baholash o'quvchini jazolovchi vosita emas, rivojlantiruvchi mexanizmga aylanadi. Umumiy natija shuni ko'rsatadiki, klasterli o'qitish texnologiyasi jismoniy tarbiya darsida o'quvchi shaxsining jismoniy, ijtimoiy, motivatsion va refleksiv rivojlanishini birlashtiruvchi samarali pedagogik tizimdir. Yetakchi natijalardan yana biri klasterli texnologiya dars mazmunini maktabdan tashqari muhit bilan bog'lay olishi bilan izohlanadi. Masalan, darsda koordinatsiya va tezkorlikni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar bajarilgandan so'ng o'quvchilarga uy sharoitida xavfsiz bajarilishi mumkin bo'lgan qisqa mashqlar majmuasi, mahalla sport maydonchasida bajariladigan oddiy harakatli vazifalar yoki ota-onalar bilan birgalikda bajariladigan sog'lomlashtiruvchi yurish tavsiya etilishi mumkin. Bunda o'qituvchi darsdan tashqari topshiriqni majburiy nazorat vositasi sifatida emas, balki o'quvchining kundalik hayotiga jismoniy faollikni tabiiy kiritish mexanizmi sifatida belgilaydi. Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, klasterli yondashuv darsning tarbiyaviy ta'sirini ham kuchaytiradi, chunki o'quvchi sport zali chegarasida emas, balki oila, mahalla va tengdoshlar guruhi muhitida ham harakat madaniyatini namoyon etishga o'rganadi. Bu jarayonda sportga qiziqishi yuqori bo'lgan o'quvchilar uchun sport maktablari va to'garaklar bilan bog'lanish imkoniyati paydo bo'ladi, jismoniy tayyorgarligi nisbatan past o'quvchilar esa bosqichma-bosqich rag'batlantiriladi. Yana bir amaliy natija shuki, klasterli texnologiya o'qituvchi ishini metodik jihatdan yengillashtiradi: u har bir darsni boshidan ixtiro qilmaydi, balki mavjud metodik bank, o'yinlar katalogi, xavfsizlik yo'riqnomasi, baholash jadvali va hamkorlik rejasidan foydalanadi. Natijada darsning tashkiliy sifati barqarorlashadi, o'qituvchi ko'proq individual kuzatish va pedagogik tuzatishga vaqt ajrata oladi.

Shuningdek, ushbu texnologiya o'quvchilarning o'zaro ijtimoiy tajribasini boyitadi: kuchli o'quvchi kuchsizroq tengdoshiga yordam beradi, kichik guruh vazifani birgalikda rejalashtiradi, jamoaviy g'alaba shaxsiy natijadan ustun qo'yiladi. Bunday muhitda jismoniy tarbiya darsi tarbiyaviy laboratoriyaga aylanadi, faqat farqi shundaki, bu laboratoriyada probirka o'rniga to'p, mikroskop o'rniga esa tirishqoqlik ishlaydi.

MUHOKAMA

Jismoniy tarbiya darslarida klasterli o'qitish texnologiyasini qo'llash masalasini muhokama qilishda eng avvalo "texnologiya" tushunchasining ilmiy mazmunini aniqlab olish zarur. Amaliyotda ba'zan har qanday qiziqarli o'yin, yangi mashq yoki zamonaviy atama innovatsion texnologiya deb ataladi, biroq pedagogik texnologiya oldindan loyihalangan maqsad, mazmun, metod, vosita, tashkil etish shakli, monitoring va natija tizimining takrorlanishi mumkin bo'lgan modelidir. Shu ma'noda klasterli o'qitish texnologiyasi alohida metod yoki alohida usul emas, balki jismoniy tarbiya darsini keng pedagogik hamkorlik maydonida tashkil etish modelidir. Uning kuchli jihati darsni yopiq maktab jarayonidan ochiq, ko'p subyektli, resurslarga boy va natijaga yo'naltirilgan pedagogik jarayonga aylantirishidir. Maktab o'qituvchisi dars davomida o'quvchilarning umumiy jismoniy tayyorgarligini rivojlantirsa, sport maktabi iqtidorli bolalar uchun keyingi bosqichni ta'minlaydi; pedagogik oliy ta'lim muassasasi o'qituvchiga metodik seminar, ilmiy tavsiya va amaliyotga yo'naltirilgan dars ishlanmalarini beradi; mahalla sport maydonchasi darsdan tashqari faollikni davom ettirish joyiga aylanadi; ota-onalar esa bolaning kun tartibi, uy sharoitidagi harakati, uyquasi, ovqatlanishi va sportga munosabatida yordamchi muhit yaratadi. Bunday tizimda jismoniy tarbiya darsi 45 daqiqalik mashg'ulot emas, balki bola hayot tarziga ta'sir ko'rsatadigan pedagogik ta'sir markazi sifatida namoyon bo'ladi. O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga doir konseptual hujjatlar aholining jismoniy faolligini oshirish, salomatlikni mustahkamlash va sport infratuzilmasini kengaytirishni davlat siyosatining muhim yo'nalishi sifatida belgilaydi [2; 3]. Demak, maktabdagi jismoniy tarbiya darsi mazkur ijtimoiy vazifaning eng ommaviy pedagogik bo'g'ini hisoblanadi. Klasterli texnologiyaning metodik imkoniyatlarini tahlil qilganda milliylik va zamonaviylik uyg'unligi alohida ahamiyat kasb etadi. Milliy harakatli o'yinlar o'quvchilarning tabiiy qiziqishini kuchaytiradi, ularni jamoaviylikka, chaqqonlikka, muvozanatga, tez qaror qabul qilishga va madaniy xotirani his qilishga o'rgatadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar esa darsni maqsadga yo'naltirish, natijani o'lchash, dars zichligini oshirish va o'quvchi faolligini boshqarish imkonini beradi. Shuning uchun jismoniy tarbiya darsida "milliy o'yin - zamonaviy metod - sog'lomlashtiruvchi maqsad" uchligi juda samarali model hisoblanadi. Masalan, milliy o'yinlarning tarbiyaviy salohiyati zamonaviy guruhli ishlash, vaqt reglamenti, xavfsizlik ko'rsatmasi va refleksiv tahlil bilan boyitilsa, u oddiy ko'ngilochar mashg'ulotdan ilmiy asoslangan metodik vositaga aylanadi. Shu bilan birga, klasterli texnologiya o'qituvchidan ehtiyotkorlikni ham talab qiladi: har bir o'yin maydon hajmi, o'quvchilar soni, jihozlar, yosh xususiyati va xavfsizlik talablariga moslashtirilmasa, metodik foyda o'rniga tartibsizlik paydo bo'lishi mumkin; sport zalida demokratiya yaxshi, lekin hakamsiz demokratiya ba'zan to'p ortidan yugurayotgan tartibsiz parlamentga o'xshab qoladi. Muhokamada yana bir muhim jihat

raqamli resurslardan foydalanishdir. Jismoniy tarbiya darsida raqamli texnologiya asosiy harakat mohiyatini almashtirmasligi, balki uni kuchaytirishi kerak. O'qituvchi qisqa video ko'rsatmalar, mashq texnikasini sekinlashtirib ko'rsatish, shaxsiy natijalarni jadvalga kiritish, o'quvchining o'sish dinamikasini qayd etish, ota-onalarga uy sharoitidagi oddiy mashqlar bo'yicha tavsiya berish va darsdan tashqari faollikni rag'batlantirishda raqamli vositalardan foydalanishi mumkin. Ammo telefon yoki ekran darsning markaziga aylanib qolsa, jismoniy tarbiya fani o'z tabiatini yo'qotadi; bu fanda asosiy "matn" - o'quvchining harakati, asosiy "dalil" - uning shaxsiy rivojlanishi. Klasterli texnologiyaning yana bir muhim afzalligi inklyuziv va differensial yondashuvni kuchaytirishidir. Barcha o'quvchilar sportchi bo'lishi shart emas, biroq barcha o'quvchilar sog'lom harakat madaniyatiga ega bo'lishi shart. Shu sababli darsda faqat kuchli o'quvchilarga e'tibor berish, boshqalarni chetda qoldirish yoki jismoniy imkoniyati sustroq bolani noqulay ahvolga solish pedagogik jihatdan noto'g'ri. Klasterli yondashuv o'qituvchini har bir o'quvchi uchun rivojlanish yo'lini topishga majbur qiladi: kimdir tez yuguradi, kimdir muvozanatni yaxshi saqlaydi, kimdir jamoani ruhlantiradi, kimdir mashqni sekin, lekin texnik jihatdan to'g'ri bajaradi. Shunday yondashuvda darsning asosiy savoli "kim hammadan kuchli?" emas, balki "kim o'z imkoniyatini qanday rivojlantiryapti?" bo'ladi. Bu esa ta'lim sifatini natijaning yalang'och raqami bilan emas, balki pedagogik sharoit, metodik ta'sir va shaxsiy o'sish dinamikasi bilan baholash zaruratini ko'rsatadi. Klasterli texnologiyada o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi markaziy ahamiyatga ega. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi bir darsning o'zida pedagog, murabbiy, hakam, psixolog, xavfsizlik nazoratchisi, motivator va tashkilotchi vazifasini bajaradi; bu murakkab kasbiy rolni uzluksiz metodik tayyorgarliksiz samarali bajarish qiyin. Shuning uchun jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun metodik banklar, amaliy seminarlar, mahorat darslari, oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlik, sport mutaxassislari bilan tajriba almashish va dars tahlili mexanizmlari zarur. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri haqidagi ilmiy qarashlar aynan shu ehtiyojga javob beradi: ta'lim sifati alohida o'qituvchi yelkasiga ortib qo'yilmaydi, balki ta'lim muassasalari, ilmiy markazlar va amaliyot subyektlari o'rtasidagi hamkorlikda ta'minlanadi [6; 10]. Muhokama yakunida aytish mumkinki, klasterli o'qitish texnologiyasi jismoniy tarbiya darsida uch shart bajarilganda yuqori samara beradi: birinchidan, dars mazmuni o'quvchilarning yosh, sog'liq va tayyorgarlik xususiyatlariga mos bo'lishi; ikkinchidan, maktab ichki resurslari tashqi hamkorlik imkoniyatlari bilan tizimli bog'lanishi; uchinchidan, baholash sport normativi bilan birga harakat madaniyati, motivatsiya, ishtirok, xavfsizlik va shaxsiy o'sish mezonlarini ham qamrab olishi kerak. Mazkur yondashuvni amaliyotga joriy etishda ayrim xavf va cheklovlar ham mavjud. Birinchi cheklov - infratuzilma masalasi: barcha maktablarda sport zali, ochiq maydon, jihozlar va xavfsiz saqlash sharoiti bir xil emas. Shu sababli klasterli texnologiya ideal sharoitni kutib o'tirmasdan, mavjud resurslardan oqilona foydalanish va tashqi hamkorlik imkoniyatlarini bosqichma-bosqich kengaytirish tamoyiliga tayanishi kerak. Ikkinchi cheklov - o'qituvchining metodik tayyorgarligi: agar o'qituvchi klasterli yondashuvni faqat qo'shimcha hujjat sifatida qabul qilsa, texnologiya qog'ozda qolib ketadi. Shuning uchun o'qituvchilar uchun qisqa, amaliy va bevosita darsga tatbiq etiladigan metodik seminarlar muhim. Uchinchi

cheklov - baholashdagi odatlangan stereotiplar: ayrim hollarda jismoniy tarbiya bahosi hali ham faqat normativ bajarish bilan bog'lanadi, bu esa sog'lig'i yoki tayyorgarligi turlicha bo'lgan o'quvchilarni pedagogik tengsizlikka olib kelishi mumkin. Klasterli texnologiya baholashni shaxsiy o'sish, texnik to'g'rilik, intizom, xavfsizlik va jamoaviylik bilan to'ldirishni taklif qiladi. To'rtinchi cheklov - ota-onalar bilan hamkorlikning sustligi: darsda berilgan sog'lomlashtiruvchi tavsiyalar uy muhitida qo'llab-quvvatlanmasa, o'quvchining odatlari barqaror shakllanmaydi. Shu bois maktab jismoniy tarbiya o'qituvchisi ota-onalar bilan murakkab nazariy ma'ruza emas, balki qisqa, tushunarli va amaliy tavsiyalar shaklida ishlashi maqsadga muvofiq. Muhokama shuni ko'rsatadiki, klasterli texnologiya bir kunda tayyor bo'ladigan "sehrli retsept" emas; u dars madaniyatini asta-sekin o'zgartiradigan, mas'uliyatni bo'lishadigan va pedagogik natijani ko'p subyektli hamkorlik orqali mustahkamlaydigan tizimdir.

XULOSA

Jismoniy tarbiya darslarida klasterli o'qitish texnologiyasining mazmuni va metodik imkoniyatlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mazkur yondashuv zamonaviy umumiy o'rta ta'lim tizimida jismoniy tarbiya fanini sifat jihatidan yangilashga xizmat qiluvchi muhim pedagogik mexanizmdir. Klasterli texnologiya jismoniy tarbiya darsini oddiy mashqlar yig'indisidan maqsadli, tizimli, hamkorlikka asoslangan, sog'lomlashtiruvchi va tarbiyaviy ahamiyatga ega pedagogik jarayonga aylantiradi. Uning asosiy mohiyati maktabdagi dars jarayonini pedagogik oliy ta'lim muassasasi, sport tashkilotlari, mahalla, oila, metodik markazlar va raqamli resurslar bilan uzviy bog'lashdan iborat. Bunday yondashuv o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish bilan birga, ularda sog'lom turmush tarziga ongli munosabat, jamoaviylik, intizom, mas'uliyat, irodaviy barqarorlik va sport madaniyatini shakllantiradi. Tadqiqot davomida klasterli o'qitish texnologiyasining maqsadli, mazmuniy, tashkiliy, metodik, diagnostik va reflektiv-korreksion komponentlari ajratib ko'rsatildi. Maqsadli komponent o'quvchini jismoniy va shaxsiy rivojlantirishga qaratilsa, mazmuniy komponent o'quv dasturi, milliy va zamonaviy harakatli o'yinlar, sport elementlari, sog'lomlashtiruvchi mashqlar va xavfsizlik qoidalarini qamrab oladi; tashkiliy komponent dars shakllari va hamkorlik mexanizmlarini belgilaydi; metodik komponent o'yin, musobaqa, stansiyali mashg'ulot, aylana mashq, muammoli topshiriq, differensial yuklama va kichik guruhli ishlashni birlashtiradi; diagnostik komponent natijalarni shaxsiy o'sish dinamikasi asosida baholaydi; reflektiv-korreksion komponent esa darsdan keyingi tahlil va pedagogik tuzatishlarni ta'minlaydi. Ilmiy jihatdan asoslangan xulosa shundan iboratki, jismoniy tarbiya darslarida klasterli o'qitish texnologiyasi qo'llanganda o'quvchilarning darsdagi harakat faolligi, mashqlarni ongli bajarishi, sportga qiziqishi, o'z natijasini tahlil qilish ko'nikmasi va sog'lom turmush tarziga munosabati kuchayadi. Amaliy tavsiya sifatida umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darslari uchun klasterli metodik xaritalar, yosh guruhlariga mos milliy va zamonaviy harakatli o'yinlar banki, individual jismoniy rivojlanish monitoringi, o'qituvchilar uchun amaliy metodik seminarlar, maktab - sport tashkiloti - mahalla hamkorligi asosidagi darsdan tashqari faollik dasturlari va ota-onalar bilan sog'lom turmush tarzi bo'yicha maslahat mexanizmlarini

ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Shunda jismoniy tarbiya fani o'quvchining faqat bahosini emas, balki uning hayotiy salomatlik madaniyatini ham shakllantiradi; bu esa bugungi ta'limning eng muhim, eng hayotiy va eng uzoq muddatli natijalaridan biridir. Kelgusida ushbu yo'nalish bo'yicha amaliy tajriba-sinov ishlarini kengaytirish, klasterli o'qitish modelining turli yosh guruhlarida samaradorligini qiyosiy baholash, shahar va qishloq maktablari sharoitidagi farqlarni o'rganish, jismoniy tayyorgarlik darajasi past o'quvchilar uchun moslashtirilgan mashqlar bankini ishlab chiqish hamda milliy o'yinlarning metodik pasportlarini yaratish dolzarb hisoblanadi. Har bir metodik pasportda o'yinning maqsadi, rivojlantirilgan jismoniy sifati, yosh guruhi, maydon talabi, xavfsizlik choralari, soddalashtirilgan va murakkablashtirilgan variantlari, baholash mezonlari va tarbiyaviy imkoniyati ko'rsatilishi zarur. Bunday yondashuv jismoniy tarbiya darsini izchil, dalillangan va himoyaga tayyor pedagogik tizimga aylantiradi. Shu bilan birga, bunday maqola doirasida nazariy xulosalar amaliyot bilan bog'lanishi shart: o'qituvchi uchun tayyor sxema, o'quvchi uchun tushunarli faoliyat, maktab uchun boshqariladigan hamkorlik va ota-ona uchun oddiy tavsiya bo'lmasa, klaster tushunchasi faqat chiroyli atama bo'lib qoladi. Shuning uchun taklif etilayotgan modelning asosiy qiymati uning dars jarayonida bevosita ishlashi, o'lchanishi va takrorlanishi mumkinligidadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 23.09.2020. <https://lex.uz/docs/-5013007>
2. O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5924-son Farmoni, 24.01.2020. <https://lex.uz/uz/docs/-4711327>
3. "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-158-son Farmoni, 11.09.2023. <https://lex.uz/docs/-6600413>
4. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya fani o'qitilishini tubdan takomillashtirish va jismoniy tarbiya fani o'qituvchilarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi samaradorligini ta'minlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-392-son Qarori, 15.11.2024. <https://lex.uz/uz/docs/-7221716>
5. O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonuni. Yangi tahrir. O'RQ-394-son, 04.09.2015.
6. Muxamedov G.I., Xodjamkulov U.N., Toshtemirova S.A. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri. Monografiya. Toshkent: Universitet, 2019.
7. Xodjamkulov U.N. Pedagogik ta'lim innovatsion klasterining ilmiy-nazariy asoslari. Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi. Chirchiq, 2020.
8. Abdullayev A., Xonkeldiyev Sh. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2005.
9. Kerimov F.A. Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar. Toshkent: Zar qalam, 2004.
10. Salomov R.S. Sport mashg'ulotining nazariy asoslari. Toshkent: O'zDJTI, 2005.
11. Usmonxo'jayev T.S., Xo'jayev F. Harakatli o'yinlar. Toshkent: O'qituvchi, 1992.

12. Matveyev L.P. Teoriya i metodika fizicheskoy kultury. Moskva: Fizkultura i sport, 1991.

13. Ashmarin B.A. Teoriya i metodika fizicheskogo vospitaniya. Moskva: Prosveshcheniye, 1990.

14. Xudaynazarova G.M. Jismoniy tarbiya darslarini pedagogik ta'lim innovatsion klasteri asosida o'qitish metodikasi. Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences, 2023.

15. Xudaynazarova G.M. Jismoniy tarbiya darslarini pedagogik ta'lim innovatsion klasteri asosida o'qitishning funksional tuzilmasi. Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences, 2025.